

УДК 343.982.4

В. А. Заруцький
здобувач кафедри криміналістичних експертиз

*Навчально-науковий інститут № 2
Національної академії внутрішніх справ*

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ЯК НАУКОВА КАТЕГОРІЯ

У статті розкрито основні тенденції розвитку інформаційно-довідкового забезпечення судових експертиз. Показано, що інформаційно-довідкове забезпечення судово-експертної діяльності є комплексом організаційних, управлінських, правових заходів щодо відбору, зосередження і систематизації необхідних відомостей з різних галузей знань і джерел експертної практики, і формування на цій основі інформаційних ресурсів, які є змістом інформаційних систем, результатом функціонування яких є видача суб'єктом судово-експертної діяльності відомостей необхідних для виконання експертних завдань.

В останні роки інформатизація усіх сфер людської діяльності перейшла на новий якісний рівень, широке розповсюдження отримали інформаційні технології і системи, інформаційні мережі. Не залишалась осторонь від цих процесів і судово-експертна діяльність. У сферу судово-експертної діяльності інтегруються новітні досягнення науки і техніки, нові галузі знань, нові технології. Цей процес торкається організаційного, методичного, правового, інформаційного забезпечення судової експертизи і спрямований оптимізувати акумулювання, збереження, систематизацію, аналіз і використання інформації необхідної для її проведення.

Проблема полягає в тому, що не організувавши належним чином інформаційні потоки, неможливо забезпечити постійне і безупинне отримання необхідних відомостей про досліджувані об'єкти, ефективно ними керувати, планувати і прогнозувати їх подальший розвиток. На сьогодні, відсутні комплексні дослідження науково-організаційних, теоретичних проблем пошуку, збирання і оброблення саме експертної інформації, створення системи інформаційного забезпечення судових експертиз.

Тому, метою даної статті є аналіз методологічних і методичних питань формування та створення системи інформаційно-довідкового забезпечення судових експертиз.

Проблематика використання досягнень науково-технічного прогресу у кримінальному судочинстві, інформатизації судово-експертної діяльності міститься у розробках зарубіжних та вітчизняних науковців Т. В. Аверьянкової, Л. Є. Ароцкера, А. Ф. Аубакірова, В. П. Бахіна, Р. С. Белкіна, К. І. Белякова, П. Д. Біленчука, С. Ф. Бичкової, В. В. Бірюкова, А. І. Вінберга, М. С. Вертузасва, В. Г. Гончаренка, Г. І. Грамовича, Г. Л. Грановського, Л. Г. Еджубова,

О. О. Ейсмана, Н. І. Клименко, І. П. Красюка, В. К. Лисиченка, Є. Д. Лук'яничкова, Ю. О. Мазніченка, Д. Я. Мірського, В. С. Митричева, З. С. Меленевської, Ю. О. Пілюкова, М. С. Польового, О. Р. Росинської, О. О. Садченка, М. В. Салтевського, М. Я. Сегая, І. Я. Фридмана та інших вчених. Однак, зміни законодавства, науково-технічний прогрес, реорганізація судово-експертної системи породжують нові проблеми, розв'язання яких потребує нових зусиль науковців.

Вивчення нами публікацій вищезазначених авторів показало, що забезпечення судово-експертної діяльності інформацією має досить давню історію. Спочатку сформувалися системи криміналістичних обліків. Як відомо, у ході історичного розвитку інституту кримінального переслідування види реєстрації безупинно вдосконалювалися: від таврування й скалічення до сучасних видів (фоноскопична і генотипоскопічна реєстрація), заснованих на застосуванні новітньої комп'ютерної техніки [9, с. 53].

Криміналістична реєстрація тривалий час іменувалася кримінальною реєстрацією, тому що її основу становив облік осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності, і вчинених ними кримінальних правопорушень. Послідовне розширення кола об'єктів, що враховуються (а зараз реєструються й особи, безвісти зниклі; трупи; предмети протиправного замаху; предмети зі слідами правопорушень; засоби й способи вчинення кримінальних правопорушень; сліди правопорушників, тощо) і розроблені експертами і криміналістами засоби й методи одержання зазначеної інформації стали більш досконалими. І, вдосконалюються вони, головним чином, за рахунок впровадження сучасних інформаційних технологій.

Нині криміналістична реєстрація являє собою науково обґрунтовану систему обліку об'єктів, які потрапили в сферу кримінального судочинства або оперативно-розшукової роботи, для наступного використання реєстраційних даних в ході розслідування кримінальних правопорушень, розшуку правопорушників і речових доказів, а також у експертній діяльності, профілактичній і аналітичній роботі [10, с. 34].

У сучасних умовах практично жодне судово-експертне дослідження не проводиться без інформаційної підтримки, без звернення до новітніх баз даних. Слід зазначити, що дослідження можливостей застосування інформаційних технологій у вітчизняній судовій експертизі й спроби розв'язання пов'язаних із цим проблем у нашій країні почалися ще у 60-ті роки ХХ століття, а саме, з 1963 року, з моменту першого застосування електронно-обчислювальної машини у почеркознавчій експертизі. З того часу починаються активні дослідження і практичні розробки у цій сфері. Зокрема, проблеми загальної методології застосування інформаційних технологій в експертній практиці були розглянуті у публікаціях Л. Є. Ароцкера, В. Д. Арсєнєва, А. Я. Вікарука, А. І. Вінберга та інших науковців [8, с. 393].

Наприкінці 60-х років електронно-обчислювальні машини почали застосовуватися у судовій балістиці, у вибухотехнічній експертизі. Із цього

часу беруть свій початок широкі дослідження в галузі комп'ютеризації та впровадження інформаційних технологій у судову експертизу.

Стрибок розвитку інформаційних технологій, під впливом комп'ютеризації, став підґрунтям концептуальних змін, у використанні даних інформаційних систем у процесі судово-експертної діяльності. Завдяки цьому інформаційні системи зі звичайних вмістилищ інформації перетворились на унікальні комплекси її аналізу і синтезу, а також подання результатів обробки у зручному для сприйняття суб'єктом експертної діяльності вигляді.

Пістворіччя тому, Г. Г. Зуйков, зауважував : «Намір використовувати електронно-обчислювальні машини завжди повинен поєднуватися з важливими організаційними заходами щодо осмислення, аналізу, приведення в певний порядок усієї інформації, належної її обробки» [6, с. 137]. Автоматизовані інформаційні системи не просто накопичують та видають інформацію користувачам за запитами, в них реалізовано функції автоматичного встановлення зв'язків за певними інформаційними полями різних облікових одиниць, що містять інформацію про різні об'єкти, але мають однакові показники, або про один об'єкт, інформація стосовно якого зосереджена у різних інформаційних системах, у тому числі й різної відомчої належності. І, чим більше баз даних інформаційних систем (як підсистем) інтегровано до системи вищого рівня, тим більший потенціал для встановлення зв'язків має нова інтегрована система.

Звертаючи особливу увагу на потенційні можливості нових технологій обробки інформації, В. М. Глушков зазначав, що без створення принципово нової технології організаційного управління, просте використання електронно-обчислювальної машини у цій сфері, хоча і може принести певну користь, проте не дасть і десятої частки того величезного ефекту, що міститься в управлінській революції, яка відбувається нині [4, с. 181].

Можливість аналізу інформації, її структурування та оформлення в систему і є тим важливим елементом, що призвів до впровадження нових інформаційних технологій в облікову експертну діяльність [13, с. 7].

Проблема предмету і структури інформаційного забезпечення судово-експертної діяльності була сформульована у науковому світі в 80-х роках минулого століття. Ученими-криміналістами були запропоновані різні підходи до вирішення вказаного питання. Одним з перших Р. С. Белкін, ввів в науковий обіг термін «вихідна інформація при проведенні криміналістичних експертиз». Під такою інформацією, на його думку, слід розуміти відомості (повідомлення), за допомогою яких експерт орієнтується в завданнях дослідження, визначає його методику і обирає необхідні засоби та методи. Вихідна інформація, вказував Р. С. Белкін, міститься в процесуальних і непроцесуальних джерелах [1, с. 12].

До процесуальних джерел інформації вчений відносив наступні :
1) постанова слідчого або ухвала суду про призначення експертизи;
2) протоколи слідчих і судових дій; 3) речові докази – об'єкти експертного

дослідження; 4) зразки для порівняльного дослідження; 5) висновки попередньої експертизи; 6) письмові документи [1, с. 13].

До непроцесуальних джерел вихідної відносяться : 1) довідкові видання; 2) еталони, стандарти, типові зразки; 3) предметні колекції або альбоми; 4) обліково-ресстраційні картотеки; 5) наукова і навчально-методична література; 6) колективний і особистий досвід експерта [2, с. 13].

О. О. Бородіна у зміст терміну «вихідні дані», включає не тільки відомості, що містяться в матеріалах справи або в постанові про призначення експертизи, але й відомості з галузі спеціальних пізнань, що використовуються експертом при обґрунтуванні висновку [3, с. 97].

Г. Л. Грановський. визначив інформаційне забезпечення експертів, як діяльність експертних установ, спрямовану на забезпечення осіб, які проводять експертизи, додатковою науковою і технічною інформацією, необхідною для виконання експертних завдань [5, с. 19].

Він також вказав, що джерела додаткової експертної інформації з'являються в результаті наукових досліджень або практичної діяльності і запропонував таку їх класифікацію :

– за джерелом походження: результати наукової діяльності та результати практичної експертної діяльності;

– за галуззю використання і призначення: завдання, для вирішення яких інформація призначена (ідентифікаційні, діагностичні);

– первинні і вторинні джерела експертної інформації : первинні – натурні колекції зразків, вторинні – об'єкти, що містять інформацію, яка отримана із первинних джерел і відповідним чином перероблена (різні моделі – графічні (креслення, схеми і т. ін.), фотографічні (знімки зразків, мікрофільми і ін.) і текстові матеріали (описи властивостей боєприпасів і т. ін.).

О. О. Ейсман і Л. Г. Еджубов розділили усю масу відомостей, якими оперує експерт у своїй діяльності на «стратегічну» і «оперативну», які суттєво розрізняються за часом надходження до експерта, способу накопичення, зберігання і іншим ознакам. Перший вид інформації експерт отримує, зазвичай, поза процесуальними формами і задовго до початку конкретного дослідження, поза зв'язком з ним; оперативну інформацію – в ході роботи над конкретною експертизою, безпосередньо тільки для неї, і зазвичай, в процесуальних формах [15, с. 50].

Про необхідність створення інформаційного фонду в галузі судової експертизи ще в 1984 р. писав А. Р. Шляхов. До складових елементів інформаційного фонду він відніс такі джерела інформації :

– натурні колекції, що складаються із спеціально зібраних об'єктів або з числа речових доказів, які надходять для експертного дослідження по кримінальних справах; наборів зразків (атласи, альбоми), що випускаються для виробничих потреб, наприклад, зразки паперу, тканин і т. ін.;

– колекції копій (зображень) об'єктів – фотознімки, відтиски, зліпки, зразки почерків і т. ін.;

– колекції описів об'єктів, спектрограми, схеми, графіки, в цьому ряду можна розглядати також нормативно-технічну документацію – стандарти, технічні умови, паспорти до виробів і т. ін.;

– систематизований архів експертних висновків судово-експертних установ, підібраних за різними об'єктами та методиками. Такий архів представляє значну інформаційну цінність, якщо вивчення і відбір висновків супроводжується складанням каталогу, картки в якому класифікуються за певною системою, зокрема, по створених класифікаторах;

– фонди з описом методів дослідження [14, с. 13-15].

На думку О. М. Яковлева, інформаційне забезпечення судово-експертної діяльності – це реалізація єдиних заходів в галузі створення нормативно-правового, інформаційного, програмно-технічного організаційного забезпечення діяльності державних судово-експертних установ, на основі використання нових інформаційних і телекомунікаційних технологій, формування єдиних стандартів і профілів [16, с. 21].

Дослідник сформулював цілі інформаційного забезпечення судово-експертної діяльності :

– комплексна інформатизація експертних установ на основі єдиного методичного, інформаційного, програмного, технічного і організаційного забезпечення;

– створення єдиних міжвідомчих банків даних для забезпечення повної інформаційної підтримки проведення експертиз і досліджень;

– впровадження ефективної інформаційної взаємодії державних судово-експертних установ на основі сучасних телекомунікаційних технологій і програмних засобів;

– розроблення і підтримка в актуальному стані автоматизованих робочих місць (АРМ) експерта;

– виконання завдань забезпечення безпеки судово-експертної діяльності [16, с. 22].

М. Я. Сегай зауважував, що інформаційне забезпечення судової експертизи має являти собою науково організований і безперервний процес накопичення, підготовки й надання систематизованої науково-технічної інформації, необхідної для виконання судово-експертних завдань. Відомості, що є в інформаційній системі, повинні бути актуальними, тобто відображати сучасний стан науки й техніки в певній галузі. Повнота інформації забезпечується охопленням усіх необхідних даних [12, с. 9].

Є. Д. Лук'янчиков розглядає інформаційне забезпечення судово-експертної діяльності як систему виявлення, дослідження, фіксації і вилучення інформації передбаченими законом засобами з метою формування на їх основі судових доказів і використання для встановлення істини у кримінальній справі [11, с. 116].

Як окреме криміналістичне вчення визначає інформаційно-довідкове забезпечення розслідування В. В. Бірюков, на думку якого предметом цього

вчення є знання про організацію та функціонування інформаційних систем незалежно від їх основного призначення та відомчої належності, порядок отримання облікової інформації та особливості її використання в розслідуванні [2, с. 6].

К. В. Капустник та І. В. Губанова наголошують, що загальна мета інформаційного забезпечення судової експертизи – створення впорядкованої системи збирання, збереження, передавання та використання даних у судовій експертизі взагалі та конкретних експертизах, зокрема. Ці системи дозволяють експерту вірно описувати, класифікувати об'єкти, що підлягають дослідженню, визначати напрями подальших дій, обирати для застосування відповідні методики, обґрунтовувати та формулювати експертні висновки [7, с. 463].

Незважаючи на різноплановість наведених визначень, потрібно зауважити спільний підхід авторів, які розглядають інформаційне забезпечення, як діяльність з отримання певної інформації з подальшим її використанням при проведенні судових експертиз.

На нашу думку, інформаційно-довідкове забезпечення судових експертиз, необхідно розглядати у двох аспектах: як діяльність з отримання інформації, вагомою для використання під час проведення судової експертизи, та як сукупність матеріальних об'єктів, яка містить інформацію, що може бути використана в ході здійснення судово-експертної діяльності.

Таким чином, до змісту структури інформаційного забезпечення судових експертиз, поряд з іншими, слід віднести: вихідну інформацію, тобто, відомості які необхідні для виконання судових експертиз, що містяться у наведених джерелах інформації, яку можна розглядати як експертну інформацію, а саме як джерела експертної інформації; методичні питання створення системи інформаційно-довідкового забезпечення; мета і принципи.

Інформаційно-довідкове забезпечення судово-експертної діяльності – це комплекс організаційних, управлінських, правових заходів щодо відбору, зосередження і систематизації необхідних відомостей з різних галузей знань і джерел експертної практики, і формування на цій основі інформаційних ресурсів, які є змістом інформаційних систем, результатом функціонування яких є видача суб'єктом судово-експертної діяльності відомостей необхідних для виконання експертних завдань.

Перелік посилань

1. *Белкин Р. С.* Понятие, виды и процессуальная природа исходной информации при производстве криминалистических экспертиз // Проблемы информационного и математического обеспечения экспертных исследований в целях решения задач судебной экспертизы: матер. всесоюз. науч.-практ. конф. Москва, 1983. Ч. 1. С. 10-23.
2. *Бірюков В. В.* Аналіз інформації баз даних сучасних інформаційних систем – реальний резерв удосконалення розкриття злочинів // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2011. № 3. С. 6-9.

3. *Бородин Е. А.* Трактовка поняття исходных данных судебной экспертизы // Процессуальные аспекты судебной экспертизы : сб. науч. тр. / ВНИИСЭ. Москва, 1986. С. 95-99.
4. *Глушков В. М.* Технологические проблемы социально-экономического управления. Москва, 1986.
5. *Грановский Г. Л.* О теоретических основах экспертной информатики // Проблемы информационного и математического обеспечения экспертных исследований в целях решения задач судебной экспертизы : материалы всесоюз. науч.-практ. конф. Москва, 1983. Ч. 1. С. 19-23.
6. *Зуйков Г. Г.* Поиск по признакам способов совершенных преступлений / ВШ МВД СССР. Москва, 1970.
7. *Капустник К. В., Губанова І. В.* Інформаційне забезпечення судово-економічних експертиз // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Харків, 2009. Вип. 9. С. 462-465.
8. *Клименко Н. І.* Судова експертологія : курс лекцій. Київ, 2007. 528 с.
9. *Красюк І. П.* Реформування експертної служби МВС України // Бюлетень з обміну досвідом роботи МВС України. 2004. № 154. С. 52-56.
10. *Лисиченко В. К.* Питання вдосконалення криміналістичної реєстрації та правові межі застосування дактилоскопування мешканців України // Криміналістичний вісник : наук.-практ. зб. / ДНДЕКЦ МВС , НАВС України. Київ, 2002. С. 34-40.
11. *Лук'янчиков Є. Д.* Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: монографія / НАВС України. Київ, 2005. 323 с.
12. *Сегай М. Я.* Типология экспертных задач // Криминалистика и судебная экспертиза. Київ, 1988. Вип. 37. С. 9-18
13. *Семенов В. Н., Мотуз О. В.* Судебно-кибернетическая экспертиза – инструмент борьбы с преступностью XXI века // Конфидент. 1999. № 3. С. 7-9.
14. *Шляхов А. Р.* Состояние и перспективы научных разработок автоматизированного решения задач и создания информационных систем в области судебной экспертизы // Проблемы информационного и математического обеспечения экспертных исследований в целях решения задач судебной экспертизы : материалы всесоюз. науч.-практ. конф. Москва, 1983. Ч. 2. С. 13-15.
15. *Эйсман А. А., Эджубов Л. Г.* Информационное обеспечение и автоматизация судебной экспертизы // Вопросы судебной экспертизы : сб. науч. тр. / ВНИИСЭ. Москва, 1980. Вып. 43. С. 50-57.
16. *Яковлев А. Н.* Проблемы информационного обеспечения деятельности государственных судебно-экспертных учреждений // Судебная экспертиза. 2005. № 2. С. 21-27.

ИНФОРМАЦИОННО-СПРАВОЧНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ СУДЕБНЫХ ЭКСПЕРТИЗ КАК НАУЧНАЯ КАТЕГОРИЯ

В. А. Заруцкий

В статье раскрыты основные тенденции развития информационно-справочного обеспечения судебных экспертиз. Целью данной публикации является анализ методологических и методических вопросов формирования и создания системы информационно-справочного обеспечения судебных экспертиз. Показано, что, в последние годы информатизация всех сфер человеческой деятельности перешла на новый качественный уровень, широкое распространение получили информационные технологии и системы, информационные сети, не оставалась в стороне от этих процессов и судебно-экспертная деятельность. В сфере судебно-экспертной деятельности интегрируются новейшие достижения

науки и техники, новые области знаний, новые технологии. Этот процесс затрагивает организационное, методическое, правовое, информационное обеспечение судебной экспертизы и направлен оптимизировать аккумуляцию, сохранение, систематизацию, анализ и использования информации необходимой для ее проведения.

Исследование возможностей применения информационных технологий в отечественной судебной экспертизе, и попытки решения связанных с этим проблем на территории современной Украины начались еще в 60-е годы XX столетия, с момента первого применения электронно-вычислительной машины в почерковедческой экспертизе. С этого времени начинаются активные исследования и практические разработки в этой сфере.

Однако, на сегодня, отсутствуют комплексные исследования научно-организационных, теоретических проблем поиска, собирания и обработки именно экспертной информации, создания системы информационного обеспечения судебных экспертиз.

Автор предлагает информационно-справочное обеспечение судебных экспертиз рассматривать в двух аспектах: как деятельность по получению информации, важной для использования во время проведения судебной экспертизы, и как совокупность материальных объектов, содержащих информацию, которая может быть использована в ходе осуществления судебно-экспертной деятельности.

Информационно-справочное обеспечение судебно-экспертной деятельности автор предлагает рассматривать как комплекс организационных, управленческих, правовых мероприятий по собиранию, сосредоточению и систематизации необходимых данных из разных областей знаний и источников экспертной практики, и формирование на этой основе информационных ресурсов, которые являются содержанием информационных систем, результатом функционирования которых является выдача субъектом судебно-экспертной деятельности данных необходимых для выполнения экспертных задач.

INFORMATION AND REFERENCE SUPPORT OF JUDICIAL EXAMINATIONS AS A SCIENTIFIC CATEGORY

V. Zarutsky

The article expresses the basic development tendencies of the inquiry and communication support of judicial examinations. The purpose of this publication is the analysis of methodological and methodical issues of the system's formation and creation of the inquiry and communication support of judicial examinations. It is shown, that, in recent years the informational support of all spheres of human activity has passed to a new qualitative level, information technologies and systems have received a wide expansion, the information networks, therefore the judicial-expert activity has not been aside of these processes as well. Advanced achievements of science and techniques, new fields of knowledge, new technologies are also integrated into the sphere of judicial expert activity. This process involves organizational, methodical, legal and informational supply of judicial examination and it is directed to optimize the accumulation, preservation, ordering, analysis and use of the information which is necessary for its carrying out.

As back as 60th years of the XX century the research of possibilities of application of the information technologies in domestic judicial examination and attempts to decide the problems connected with this began on the territory of modern Ukraine, it started from the moment of the first application of the computer in the handwriting examination. The active researches and practical work trainings have begun in this sphere since then.

However, today there are no comprehensive researches of scientific and organizational, theoretical problems of search, collecting and processing of the expert information, creation of the system of the information supply of the judicial examinations.

The author suggests to consider the information support of judicial examinations in two aspects: as an activity to receive the information, which is important during carrying out a judi-

cial examination, and as a set of the material objects containing the information which can be used while implementing the judicial expert activity.

The author suggests to consider the information support of judicial expert activity as a complex of organizational, administrative, legal actions for collecting, concentration and ordering of necessary data from different fields of knowledge and sources of expert practice, and formation on this basis of information resources which are the content of the information systems and the result of functioning of which is the delivery by the subject of judicial expert activity of expert problems' data necessary to be performed for the expert issues.